

Leren en leerplan

26. Curriculumontwikkeling: een praktische handleiding

Praktische handleiding voor het opstellen, het verbeteren en het vastleggen van het curriculum godsdienst/levensbeschouwing¹ in een vakleerplan

Hans van den Bernt

Inleiding

‘Behandelen we nu alweer jodendom? In de brugklas en in de derde hebben we dit toch allemaal al gehad!’ ‘Euh meneer, dit filmfragment hebben we ook al gezien. In de tweede. En toen mochten we de film helemaal kijken in de les...’ Slechts enkele opmerkingen van leerlingen uit mijn lespraktijk, waarbij het mis ging met de zorgvuldige opbouw van het curriculum levensbeschouwing. De oorzaken waren verschillend: de ene keer waren bij plotselinge verschuivingen in de lessentabel de afspraken niet helder vastgelegd, de andere keer werden wat uurtjes opgevangen door een collega geschiedenis die niet altijd bij de sectievergaderingen aanwezig kon zijn. Iedereen die werkt op een middelbare school weet dat bovenstaande situaties in de hectiek van alledag kunnen voorkomen, maar het feit blijft dat de leerlingen de dupe zijn en dat het niet professioneel overkomt. Niet alles kan voorkomen worden, maar vele onzorgvuldigheden zijn op te lossen door de opbouw van het curriculum helder en beknopt vast te leggen in een actueel vakleerplan.

Een van de laatste opdrachten voor de masterstudenten Levensbeschouwing aan de Fontys Leraaropleiding Tilburg (FLOT) is het schrijven of verbeteren van zo’n vakleerplan. Bij deze opdracht komen alle godsdienstpedagogische en vakdidactische vakken samen. De meeste masterstudenten werken al jaren als docent levensbeschouwing op een school, hebben daarvoor stagegelopen en kennen dus meerdere scholen vanbinnen. Wat opvalt bij de eerste bespreking is dat de studenten zich allemaal herkennen in de genoemde voorbeelden: het vakleerplan levensbeschouwing is op veel scholen problematisch. Soms ontbreekt het; soms is het hopeloos verouderd en nog geschreven door collega’s die er al jaren niet meer werkzaam zijn. Het komt ook voor dat het vakleerplan een boekwerk is van honderden pagina’s, waardoor het niet hanteerbaar is. Het doorlopen van het curriculum en het

¹ Voor ons vak worden vele benamingen gehanteerd, zoals godsdienst, godsdienst/levensbeschouwing, levensbeschouwing of levensbeschouwelijke vorming. Omwille van de leesbaarheid zal in het vervolg van het artikel de term levensbeschouwing worden gebruikt.

opstellen of verbeteren van het vakleerplan is voor de sectie meestal geen prioriteit. Soms wordt de noodzaak tot bezinning niet ingezien, omdat alles toch al jaren prima verloopt. Vaak wordt gedacht dat het leerplan er alleen maar is voor de inspectie en daarna in een la verdwijnt. Meestal is het tijdgebrek en niet weten waar te beginnen wat de sectie ervan weerhoudt het leerplan op te stellen of te verbeteren.

Deze bijdrage is een praktische handleiding voor de student of docent om met de sectie levensbeschouwing het gehele curriculum te doorlopen en vast te leggen in een vakleerplan. In grote lijnen zal ik in deze beschrijving de cursus curriculumontwikkeling² volgen zoals die aan de studenten gegeven wordt. Eerst zullen de noodzaak en de opbouw van een leerplan besproken worden. Vervolgens zullen de inhoudelijke gedeeltes de revue passeren: de visie, het onderwijsleerproces en de randvoorwaarden voor het onderwijs. Naast de beknopte theoretische onderbouwing zal deze handleiding vooral bestaan uit opdrachten waardoor stap voor stap het leerplan opgesteld of verbeterd kan worden. Het is uitdrukkelijk de bedoeling dat student of docent en sectie vrij met deze handleiding omspringen en waar nodig aanpassingen maken aan de eigen specifieke schoolcontext.

Een vakleerplan levensbeschouwing?

Levensbeschouwing is in de eerste plaats een schoolvak net als alle andere, maar binnen die vakken neemt het wel een aparte positie in. Voor levensbeschouwing zijn geen wettelijke eindtermen vastgelegd. Het is niet aan de overheid, maar aan de school zelf om de vorm en inhoud van het vak te bepalen. Artikel 23 van de grondwet over de vrijheid van onderwijs bepaalt dat de overheid zich niet mag bemoeien met de inhoud van het levensbeschouwelijk onderwijs. Artikel 23 staat op het moment weer ter discussie, maar vooralsnog ziet het er niet naar uit dat deze grondwettelijke bepaling op korte termijn gewijzigd wordt, dus laten we de bespreking van de voor- of nadelen van deze speciale positie achterwege. Feit is dat de school en de sectie een grote vrijheid hebben in het vormgeven van het levensbeschouwelijk onderwijs. Vrijheid betekent niet – zoals velen heden ten dage denken – dat je zomaar alles kunt doen. Vrijheid vraagt om verantwoordelijkheid! Mijn ervaring is dat de docent levensbeschouwing zijn vak altijd meer moet verantwoorden dan de docenten in andere vakken, juist omdat hij niet terug kan vallen op de wettelijk bepaalde eindtermen. Docent en vaksectie zullen het vak moeten verantwoorden ten

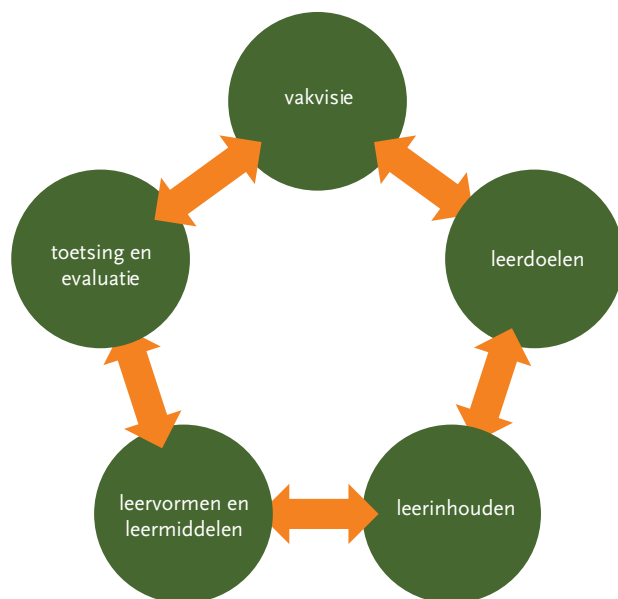
opzichte van de eigen schoolleiding en de collega's, ten opzichte van de ouders en de leerlingen en daarnaast zal het vak zich moeten verhouden ten opzichte van de denominatieve traditie waaruit het ontsproten is. Dit alles betekent dat een goed en degelijk vakleerplan een pure noodzaak is voor zowel de school als de sectie.

Een vakleerplan is een document opgesteld door de sectie waarin het curriculum is vastgelegd en verantwoording wordt afgelegd over de noodzaak, de vorm en de inhoud van het vak. Daarnaast bevat het alle praktische afspraken die noodzakelijk zijn voor een ordelijk verloop van het onderwijsleerproces. Het vakleerplan is in de eerste plaats bedoeld als praktisch hulpmiddel voor de sectie. Daarnaast kan het gebruikt worden om het vak degelijk te verantwoorden ten opzichte van de hierboven vermelde groepen. Een nieuwe collega zou voor alle sectie-afspraken terug moeten kunnen vallen op een actueel vakleerplan.

Net zoals het ontwerpen van leermiddelen is curriculumontwikkeling een iteratief proces (Figuur 1). De verschillende componenten werken als communicerende vaten: verschuift er wat, dan zal dat gevolgen hebben voor alle onderdelen en moet heel het proces opnieuw doorlopen en geëvalueerd worden. De opbouw van een vakleerplan volgt in grote lijnen het ontwerpproces voor onderwijs zoals dat bijvoorbeeld is opgesteld door Hoobroeckx en Haack (2002). In de eerste plaats gaat het om het vaststellen van de leernoodzaak en het gewenst gedrag dat je wilt bereiken bij de leerlingen. Dit vinden we terug in het eerste deel van het leerplan: de visie. Het tweede deel gaat om het onderwijsleerproces: het bepalen van de leerdoelen, het ordenen van de leerstof, het didactisch vormgeven en het evalueren. Het laatste deel bevat de randvoorwaarden voor het onderwijs. Hierin kunnen alle nog niet vermelde zaken opgenomen worden.

Omdat het opstellen van een leerplan een iteratief proces is, moet elke keer onderzocht worden of alle onderdelen nog goed op elkaar aansluiten. Wil je iets veranderen in de toetsing en evaluatie, dan moet gecontroleerd worden of dit nog past bij de visie en de leerdoelen, et cetera. Dit maakt dat het noodzakelijk is dat het vakleerplan eenmaal geschreven niet in een la belandt, maar elk jaar of minstens één keer in de twee jaar volledig doorlopen en herschreven wordt. Om dit te kunnen realiseren moet het document praktisch hanteerbaar zijn. Mijn voorkeur gaat uit naar een document van rond de vijftien, maximaal twintig pagina's. Dat moet voldoende zijn om alle belangrijke zaken te bespreken.

² De cursus leerplanontwikkeling is onderdeel van het lesprogramma en betreft hier geen uitgeschreven document. Voor dit hoofdstuk wordt geput uit het gebruikte lesmateriaal.

Figuur 1: curriculumontwikkeling als iteratief proces

Vooraf: de inventarisatie

In 2011 is er onder redactie van Marie Louise Reijn en Taco Visser een handleiding opgesteld voor het schrijven van een vakleerplan godsdienst/levensbeschouwing (Reijn & Visser, 2011)³. Voor de cursus curriculumontwikkeling en voor deze bijdrage is dankbaar gebruik gemaakt van dit document, met name van de opgestelde rubric (pp. 10-11). Reijn en Visser hebben de onderdelen die de Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) aanraadt voor een leerplan⁴ aangepast aan de bijzondere positie van het vak levensbeschouwing. Zij komen tot twaalf elementen, waarbij de visie nadrukkelijk aandacht krijgt. De visie is immers het onderdeel dat de school en sectie zelf in moeten vullen en waar ze zich moeten verantwoorden, los van de wettelijke kaders. De eerste vier componenten komen terug in de visie, component vijf tot en met tien in het onderwijsleerproces, de laatste twee in de randvoorwaarden. Anders dan Reijn en Visser laat ik het onderdeel leerlingfeedback onderdeel uitmaken van het onderwijsleerproces. Op basis van de feedback wordt immers het gegeven onderwijs geëvalueerd en aangepast.

³ Deze handleiding is te downloaden op de website van Verus: <https://www.verus.nl/aanbod/producten/handleiding-vakleerplan-godsdienstlevensbeschouwing>. De rubric is te vinden op pagina 10 en 11.

⁴ Zie voor een meer recente versie hiervan <https://slo.nl/thema/meer/curriculumontwikkeling/>.

De twaalf componenten:

1. Visie op het vak
2. Visie op het vak gerelateerd aan de schoolidentiteit
3. Visie op het vak gerelateerd aan de schoolvisie op onderwijs, pedagogiek en burgerschapsvorming
4. Vak en sectie in de school
5. Doelstellingen
6. Leerinhouden
7. Leervormen
8. Leermiddelen en faciliteiten
9. Toetsing en leerlingcompetenties
10. Organisatie leerlingfeedback
11. Rol en competenties van de docent
12. Organisatie van het vak

In de rubric, het opgestelde beoordelingsmodel voor een vakleerplan, beschrijven Reijn en Visser bovenstaande twaalf componenten op vier verschillende kwaliteitsniveaus:

1. Algemeen: een component wordt in algemene termen beschreven.
2. Systematisch: een component is een systematisch en consistent geheel.
3. Motiverend: een component wordt godsdienstpedagogisch gemotiveerd.
4. Positioneel: de eigen godsdienstpedagogische motivatie wordt gepositioneerd tussen de verschillende opvattingen in de godsdienstpedagogiek. (Reijn & Visser, 2011, p. 10)

De eerste opdracht aan de studenten is het huidige leerplan levensbeschouwing van de school kritisch te toetsen met behulp van de opgestelde rubric: welke onderdelen zijn erin opgenomen en op welk van de bovenstaande niveaus zijn ze beschreven? De tweede stap is te bepalen wat de eigen schoolcontext vraagt: welke ontbrekende onderdelen uit de rubric zouden opgenomen moeten worden in het verbeterde vakleerplan en welke kunnen weggelaten worden? Dit laatste moet wel gemotiveerd worden vanuit de specifieke situatie van de school. Welke onderdelen die nog niet in de rubric staan zouden op deze specifieke school wel opgenomen moeten worden in het leerplan? Een student gaf bijvoorbeeld aan dat het niet alleen gaat om de positie van vak en sectie in de school, maar ook buiten de school. Zo kan het zijn dat leerlingen onder begeleiding met Kerst een viering voor een groep mensen

buiten school organiseren. Ten slotte moet de student bepalen op welk van de bovengenoemde kwaliteitsniveaus hij elk onderdeel van het vakleerplan beschreven wil hebben.

OPDRACHT 1: Neem het huidige vakleerplan levensbeschouwing en neem de rubric die je vindt op pagina 10 en 11 van de Handleiding Vakleerplan Godsdienst/Levensbeschouwing.

- Welke van de twaalf componenten vind je terug in het huidige vakleerplan?
- Op welk niveau zijn de aanwezige componenten beschreven? Geef dit per onderdeel aan.
- Welke componenten zijn er in het huidige vakleerplan aanwezig en ontbreken in de rubric? Waarom horen deze bij de specifieke schoolcontext?
- Welke ontbrekende componenten zou je aan het huidige leerplan willen toevoegen? Welke niet, motiveer dit vanuit de specifieke schoolcontext.
- Op welk niveau wil je de verschillende componenten straks beschreven hebben?

Deel I: de visie

‘Meneer, waarom moeten we dit leren? Waarom krijgen we eigenlijk levensbeschouwing?’ Natuurlijk stellen leerlingen bij meerdere vakken de leerstof ter discussie, maar het is zo goed als zeker dat je als docent levensbeschouwing met deze vraag geconfronteerd wordt. Het zijn niet alleen leerlingen die deze vraag stellen. Uit gesprekken met studenten en vakcollega’s blijkt dat het op confessionele scholen helemaal niet meer zo vanzelfsprekend is dat het vak wordt aangeboden. Het vak staat onder druk: bij een herziening van de lessentabel moet de docent strijden voor zijn uren. De nadruk lijkt steeds meer te liggen op de kernvakken en de vakken die afgesloten worden met een Centraal Schriftelijk Eindexamen (CSE). Op doorstroomgegevens en slagingspercentages wordt de school afgerekend, niet op de vorm en inhoud van het vak levensbeschouwing. En wat als je als docent levensbeschouwing in dit speelveld met je mond vol tanden staat als een leerling of een directie een kritische vraag stelt over het belang van het vak? Het argument dat het vak nu eenmaal bij de traditie en de identiteit van de school hoort, voldoet hier niet meer. En wees eerlijk: als je als sectie niet helder kunt uitleggen wat de leernoodzaak van het vak is en niet kunt uitleggen waar naartoe gewerkt wordt, dan hebben de kritische leerlingen en directies zeker een punt met hun twijfels over het vak. Zonder heldere visie op het vak maak je je als docent en als sectie ontzettend kwetsbaar. Zoals eerder gezegd is het aan de school en aan de docent om de vorm en inhoud van het vak te bepalen en daarvoor moet je weten wat je wilt. Welke godsdienstpedagogische onderbouwing heeft het vak? En past deze

godsdienstpedagogische onderbouwing wel bij de leerlingpopulatie van de school? Vanuit welke vakdidactische modellen werk je? En uit welke wetenschappen haal je je leerinhouden? Is dat de theologie of de religiewetenschap? Of de filosofie, psychologie en sociologie?

Een tweede vraag waar de sectie mee geconfronteerd wordt, is hoe het vak zich verhoudt tot de confessionele identiteit van de school. Levensbeschouwing en identiteit hangen samen, maar vallen niet samen. Deze verhouding zal door de sectie helder beschreven moeten worden. Het vak mag geen afvinkpuntje van de directie worden om ‘maar iets aan identiteit te doen’. De identiteit is veel breder dan alleen het vak levensbeschouwing. Het kan geen kwaad als sectie hier een kritisch standpunt in te nemen. Elke school heeft een visie op pedagogiek en onderwijs. De sectie zal vanuit de visie op het vak moeten bepalen welke rol zij hierbij inneemt. Is levensbeschouwelijke vorming mogelijk binnen de beschreven kaders? De sectie mag een tegendraads standpunt innemen als het maar goed vanuit een godsdienstpedagogisch concept verantwoord wordt. Daarnaast moet aangegeven worden welke rol voor het vak is weggelegd in de wettelijke plicht tot burgerschapsvorming. Welke onderdelen zijn terug te vinden bij levensbeschouwing?

Het laatste onderdeel van de visie gaat over de positie van het vak en de docenten levensbeschouwing in de school. Aan welke activiteiten als vieringen, excursies en bezinningsmomenten wordt een bijdrage geleverd en wat wil de sectie hiermee bereiken? Neemt de sectie een voortrekkersrol in bij de identiteitsontwikkeling of kijkt ze op afstand toe? Het gaat hier niet alleen om de beschrijving van de activiteiten, maar vooral om de motivering ervan.

OPDRACHT 2: De visie

- Omschrijf in maximaal 200 woorden wat de leernoodzaak van het vak levensbeschouwing voor de leerlingen in onze postmoderne, multiculturele samenleving is. Maak nog geen onderscheid tussen niveau en leerjaar.
- Onderbouw bovenstaande leernoodzaak met literatuur uit de godsdienstpedagogiek. In de Handleiding Vakleerplan Godsdienst/Levensbeschouwing vind je op pagina 15 en 16 een lijst met aanbevolen literatuur.
- Welke wetenschappelijke onderbouwing heeft het vak inhoudelijk? Waar haal je je leerinhouden vandaan? Omschrijf dit zo uitgebreid mogelijk.
- Vanuit welke vakdidactische modellen werk je?
- Ga naar de website van jouw school en zoek de missie en visie. Zoek eventueel het uitgebreide identiteitsdocument. Wat staat er inhoudelijk geschreven? Welke verwijzing is er naar het vak levensbeschouwing? Welke positie nemen jullie als sectie in ten opzichte van de geformuleerde missie en visie?
- Zoek de schoolvisie op onderwijs, pedagogiek en burgerschapsvorming. Welke eigen accenten legt de sectie hier, welke onderdelen neemt de sectie uitdrukkelijk op zich?
- Welke plaats neemt de sectie in de school in? Denk aan beleidsontwikkeling van de schoolidentiteit, bijzondere (levensbeschouwelijke) schoolactiviteiten, samenwerking tussen vakken. En hoe laat de sectie zich zien buiten de school? Wat wil je als sectie hiermee bereiken?

Deel II: het onderwijsleerproces

Nadat de visie is beschreven stappen we over naar het onderwijsleerproces. Het theoretisch kader is bekend: het is duidelijk vanuit welke concepten het vak gegeven wordt. Nu is het zaak dit te concretiseren. De eerste stap is het formuleren van de leerdoelen. De voorkeur gaat uit naar de formulering van vakspecifieke leerdoelen, onderverdeeld in cognitieve en affectieve doelen en vaardigheden. Pas als de grote lijn is geschetst kan een onderverdeling gemaakt worden in doelen per afdeling en leerjaar. Vanuit de onderwijsvisie van de school kunnen nog algemene onderwijsdoelen toegevoegd worden. Welke 21e eeuwse vaardigheden worden bijvoorbeeld tot onderwerp van het leerproces gemaakt? Ik kan me voorstellen dat kritisch denken, communiceren en zelfregulering een belangrijk onderdeel van het vak uitmaken. In de docentenhandleidingen van de gebruikte methodes zijn ook leerdoelen te vinden. De verleiding is groot om deze doelen over te nemen. De visie op het vak moet echter leidend zijn in de formulering van de leerdoelen, niet de gebruikte methode! Aan de hand van de visie kan bepaald worden welke methode gebruikt kan worden en niet andersom.

OPDRACHT 3: Neem de opgestelde visie uit het vakleerplan en het document Leerlingcompetenties Godsdienst/Levensbeschouwing.⁵

- Formuleer vanuit de opgestelde vakvisie (minstens) zes algemene doelstellingen voor het vak en verdeel deze onder in cognitieve doelen, affectieve doelen en vaardigheden. Voor de vaardigheden, kun je te rade gaan bij de handreiking Leerlingcompetenties Godsdienst/Levensbeschouwing. (Swetselaar & Visser, 2011)
- Vul deze vakspecifieke leerdoelen aan met minstens drie algemene onderwijsdoelen. Je kunt te rade gaan bij de 21e eeuwse vaardigheden geformuleerd door het SLO.⁶

Vanuit de algemene leerdoelen voor het vak kan een onderverdeling gemaakt worden van de leerinhouden per afdeling en per leerjaar. Dit kan globaal en schematisch gebeuren. Per onderwerp of thema kunnen de concretere leerdoelen aangegeven worden. Controleer of deze leerdoelen passen in de visie en de algemeen geformuleerde doelen. Welke leerinhouden in welk leerjaar en op welke afdeling behandeld worden, kan samenhangen met de indeling van een lesmethode. Een methode zal echter nooit helemaal aansluiten bij wat de sectie wil. Daarom is het handig een methode-analyse-instrument te ontwikkelen om de huidige en toekomstige lesmethodes te toetsen aan de vakvisie van de sectie⁷. Met dit analyse-instrument kan eenvoudig bepaald worden of een methode voldoet en op welke gebieden iets ontbreekt en aangevuld moet worden.

OPDRACHT 4: Methode-analyse-instrument.

- Formuleer vanuit jouw visie op het vak verschillende categorieën voor het analyse-instrument voor de lesmethodes levensbeschouwing. Denk daarbij aan visie op vak, visie op leren, visie op burgerschap, godsdienstpedagogische concept, wetenschappelijke onderbouwing, vakdidactisch model, visie op vakoverstijgend onderwijs, beeldgebruik, ICT, taalgebruik, toetsing, et cetera. Maak onderscheid tussen de docentenhandleiding en het leerlingenboek.
- Maak een rangorde van de categorieën.
- Formuleer bij elke categorie enkele specifieke vragen.
- Bepaal of de huidige methode voldoet volgens het analyse-instrument.

⁵ Het document is te downloaden op de website van Verus: <https://www.verus.nl/aanbod/producten/leerlingcompetenties-godsdienstlevensbeschouwing>

⁶ Zie hiervoor: <https://slo.nl/thema/meer/21e-eeuwsevaardigheden/>

⁷ Zie ook Deel 2 Hoofdstuk 27 Lesmethodes: geschiktheid en bruikbaarheid.

Van de leerinhouden gaan we naar het didactisch vormgeven van het curriculum. De volgende componenten in het vakleerplan betreffen de leervormen, de leermiddelen en de faciliteiten. De leervormen zijn niet alleen afhankelijk van de vakvisie van de sectie, maar ook van de onderwijskundige visie van de school. Soms kunnen beide botsen. Past het vakdidactisch model dat de sectie hanteert bij de onderwijskundige visie van de school? Waar is de overlap en waar wringt het? De vraag moet worden beantwoord hoe de sectie zorgvuldig met deze componenten van het leerplan omgaat.

Het laatste onderdeel van het onderwijsleerproces betreft de evaluatie. Hoe toets je dat de algemeen opgestelde leerdoelen uiteindelijk behaald zijn? En hoe evalueer je de lessen met de leerlingen? Door middel van toetsing controleer je of het onderwijsleerproces goed functioneert en bepaal je waar de individuele leerling staat in dit proces. In het vakleerplan moeten beide zaken verantwoord worden. Hoe worden per afdeling, per leerjaar de leerdoelen geëvalueerd? Op welke manier wordt getoetst en waarom is dit de meest passende wijze? Hoe zwaar wegen alle onderdelen? Hoe gaan we om met de vaardigheden en de attitudedoelen? Hoe testen we die? Leerlingen (en ouders en directies) zijn gefocust op cijfers. 'Is het voor een cijfer, meneer?', is een veelgehoorde vraag. Een goede beoordeling motiveert leerlingen, maar pas er als sectie voor op dat je niet te veel met de cijfers bezig bent. Kijk naar het achterliggende doel van toetsing.⁸

De sectie en school dienen ook de vraag te beantwoorden hoe en hoe zwaar het vak meetelt voor de overgang en voor het schoolexamen. In de bovenbouw van het voortgezet onderwijs is het mogelijk om het vak op te nemen in het Programma van Toetsing en Afsluiting (PTA), waarmee levensbeschouwing meestal onderdeel wordt van een combinatiecijfer.⁹ Hiermee voorkom je dat levensbeschouwing 'een vak achter de streep' wordt. Nadeel is wel dat de nadruk erg op het cijfermatige komt te liggen. Leerlingen leren voor het cijfer. Daarnaast moet het vak ook meedraaien in de officiële herkansingsregeling. Uiteindelijk is het percentage dat het vak meetelt in het geheel van het examen erg laag. Het is aan de sectie de juiste afweging te maken. Onderdeel van de evaluatie is het organiseren van de feedback van de leerlingen. Verantwoord in het vakleerplan wat je wilt weten van de leerlingen

⁸ Zie voor toetsing ook Deel 3 Hoofdstuk 32 Toetsen en beoordelen.

⁹ Door de Stuurgroep Godsdienst als Examen vak is een handleiding opgesteld waar de sectie rekening mee moet houden als het vak wordt opgenomen in het PTA. Het document is te downloaden op de website van Verus: <https://www.verus.nl/aanbod/producten/handleiding-godsdienstlevensbeschouwing-als-examen-vak> (Stuurgroep Godsdienst als Examen vak, 2006).

over het onderwijsleerproces en wat je met deze kennis gaat doen. Hoe helpt de leerlingfeedback het levensbeschouwelijk onderwijs te verbeteren? Veel scholen laten al docenten en quêtes invullen door leerlingen, maar deze zeggen niet zoveel over het vak. Maak een vragenlijst die je elk jaar door een deel van de leerlingen in kunt laten vullen, zodat de leerlingfeedback systematisch georganiseerd wordt.

OPDRACHT 5: Toetsing van de leerdoelen en evaluatie van de lessen

- Maak een PTA-document per afdeling per leerjaar met daarin vermeld de vorm, de inhoud, de duur en de weging van de toets. Vermeld ook hoe het rapportpunt per leerjaar wordt berekend en hoe dit meetelt voor de overgang.
- Maak een vragenlijst die elk jaar gebruikt kan worden om het onderwijsleerproces met leerlingen te evalueren. Je hoeft dit niet voor alle leerjaren te doen. Je kunt kiezen voor een vragenlijst onderbouw en een voor de bovenbouw.

In de vragenlijst moet vanuit de volgende aspecten gevraagd worden, zodat deze geëvalueerd kunnen worden:

- visie op het vak
- visie op pedagogiek
- (vak)didactiek
- leerdoelen
- leerinhouden
- leervormen en leerplekken
- toetsing

Maak de vragen begrijpelijk en aantrekkelijk voor de leerlingen.

Deel III: de randvoorwaarden

'We zetten dit jaar geen vacature uit! Een van de collega's geschiedenis heeft nog uren over en hij kan de lessen levensbeschouwing wel opvangen.' Hoewel daar soms wel zo over gedacht wordt door de directie, kan niet elke docent goed levensbeschouwelijk onderwijs geven. Het laatste onderdeel van het vakleerplan beschrijft de zaken die met de randvoorwaarden te maken hebben, onder andere de rol en het competentieprofiel van de docent levensbeschouwing. Als sectie (voorzitter) zul je regelmatig bij sollicitatiegesprekken zitten en soms ook de vacature moeten opstellen. Het is aan te raden met de sectie een profiel ontwikkelen waar een goede docent levensbeschouwing aan voldoet. Dit profiel kan aangepast worden aan de concrete vacature die ontstaat. Op dit moment zijn er

¹⁰ Zie hiervoor: <https://wij-leren.nl/bekwaamheidseisen-leraar-voortgezet-onderwijs.php>

drie bekwaamheidseisen voor leraren vastgesteld: vakinhoudelijke, vakdidactische en pedagogische bekwaamheid.¹⁰

Op basis van de beschreven visie en het onderwijsleerproces zouden deze bekwaamheidseisen inhoudelijk ingevuld kunnen worden. Een goed vakleerplan moet het selecteren in een sollicitatieprocedure duidelijker en eenvoudiger maken.

OPDRACHT 6: Beschrijf het profiel van een goede docent levensbeschouwing. Maak gebruik van de drie bekwaamheidseisen en vul deze inhoudelijk in op basis van de eerste twee delen van het vakleerplan:

1. Pedagogisch bekwaam
2. Vakdidactisch bekwaam
3. Vakinhoudelijk bekwaam

Reijn en Visser beschrijven nog drie andere componenten die bij de randvoorwaarden horen: de leerplekken, de beschikbare onderwijstijd en de samenwerkingsvormen in het onderwijs. (Reijn & Visser, 2011, p. 7, 25-26) Aangezien er in de afgelopen jaren steeds meer nadruk is komen te liggen op vakoverstijgend onderwijs en onderwijs in leergebieden kan ik me voorstellen dat dit laatste onderdeel eerder wordt opgenomen in het tweede deel bij het onderwijsleerproces. Daar kan verantwoord worden wat de specifiek levensbeschouwelijke leerdoelen zijn van het vakoverstijgend onderwijs of van het leerdomein. Door dit goed te funderen in het leerplan kun je als sectie voorkomen dat het vak in de verdrukking raakt. Wat betreft de beschikbare onderwijstijd liggen er vaak afspraken met het bestuur van de school. Ga als sectie na wat de afspraken zijn en of deze overeenkomen met de actuele lessentabel. Het is meestal aan de school om de beschikbare onderwijstijd over de verschillende leerjaren te verdelen. Een degelijk opgesteld curriculum helpt de sectie bij de verantwoording van het aantal uren dat het vak zou moeten krijgen in de verschillende leerjaren. Het bewaken van een doorlopende leerlijn kan hierin leidend zijn. Voor de sectie is het van belang te controleren of de beschreven leerdoelen haalbaar zijn in de beschikbare onderwijstijd. We kunnen hoog inzetten, maar het heeft geen zin en werkt zelfs deprimerend als we te veel verwachten van onszelf en onze leerlingen. Hoe goed we het als docent dan ook doen, we schieten altijd tekort.

Ook kunnen leerdoelen worden gesteld en ingezet bij leeractiviteiten die buiten de ingeroosterde lestijden plaatsvinden. Hiervoor kan omschreven worden waar (buiten de normale lessen) geleerd wordt. Te denken valt aan levensbeschouwelijke leeractiviteiten tijdens excursies, stages, vieringen, schoolreizen, et cetera.

OPDRACHT 7: De randvoorwaarden

- a. Beschrijf aan welke vakoverstijgende projecten de sectie meewerkt. Aan welke vakdoelen wordt in dit onderwijs gewerkt?
- b. Welke buitenschoolse activiteiten organiseert de sectie? Welke excursies zijn er? Maak ook hier de koppeling met het onderwijsleerproces: aan welke vakdoelen wordt gewerkt?
- c. Ga na welke afspraken er liggen met het bestuur over de lessentabel levensbeschouwing. Zijn deze afspraken er en komen deze overeen met de praktijk? Zo niet, welke redenen zijn daar dan voor?
- d. Maak een overzicht van de lessentabel en het aantal studielasturen per afdeling. Hoeveel uur leert een leerling in de les en hoeveel buiten de les? Hoe verantwoord je deze verhouding?

Tot slot

Een van de 21^e-eeuwse vaardigheden is zelfregulering. SLO definieert dit als het vermogen om een taak of proces doelgericht te kunnen voltooien en verantwoordelijkheid te nemen voor het eigen handelen (SLO, 2019b). Als we van onze leerlingen vragen dit vermogen te ontwikkelen, moeten we als docent hierin het voortouw nemen door voorbeeldgedrag vertonen. Met een goed te verantwoorden en actueel vakleerplan laat zien je het vak en de leerlingen serieus neemt en dat je als sectie het heft in handen neemt om het levensbeschouwelijke onderwijs goed te organiseren en de puntjes op de i te zetten. In een tijd waarin maar al te vaak vragen gesteld worden bij het nut en de zin van ons vak is dit een bittere noodzaak.

Literatuur en bronnen

Hoobroeckx, F. & Haak, E.M. (2002). Onderwijskundig ontwerpen. Het ontwerp als basis voor leermiddelenontwikkeling. Bohn Stafleu van Loghum
Reijn, M. & Visser, T. (red.) (2011). Handleiding Vakleerplan Godsdienst/Levensbeschouwing. Woerden: Besturenraad (nu: Verus)
SLO. (2019a, 12 december). Curriculumontwikkeling. Geraadpleegd van: <https://slo.nl/thema/meer/curriculumontwikkeling/>
SLO. (2019b, 12 december). 21e-vaardigheden. Geraadpleegd van: <https://slo.nl/>